

Κάναμε λάθος;
του Murray Bookchin

blackuroi.gr

Ένα δοκίμιο, στο οποίο ο Murray Bookchin διαφωνεί με την κυρίαρχη μαρξιστική και αναρχική άποψη της καπιταλιστικής ανάπτυξης και της επαναστατικής αλλαγής.

Δημοσιεύτηκε στο *Telos*, Vol. 65, Fall, 1985, pp. 59-74.

Κάναμε λάθος;

Είναι πιθανό η Αριστερά να έκανε λάθος σχετικά με την καπιταλιστική ανάπτυξη και την επαναστατική αλλαγή; Είναι πιθανό ο καπιταλισμός του 20^{ου} αιώνα να μην είναι «ετοιμοθάνατος»; Ότι η ρωσική επανάσταση δεν εισήγαγε «μία εποχή πολέμων και επαναστάσεων», όπως προέβλεπε ο Λένιν; Ότι ο καπιταλισμός δεν ξεδιπλώνεται σε μια «έμφυτη» διαλεκτική, στην οποία βρίσκονται οι «σπόροι» της ίδιας της καταστροφής; Θα μπορούσε να σημαίνει αυτό, ότι βρισκόμαστε σε μια αδιάκοπη «ανοδική φάση» του καπιταλισμού;

Προσπαθούμε να βρούμε ψύλλους στα άχυρα (Ουγγαρία 1956, Παρίσι 1968, Τσεχοσλοβακία 1969, Πολωνία στις αρχές της δεκαετίας του 1980) για την απόδειξη ενός επαναστατικού προλεταριάτου, χωρίς να βλέπουμε την τραγική περιθωριοποίηση αυτών των γεγονότων. Επιστρέφουμε στην Κίνα, στην Κούβα, στη Νοτιοανατολική Ασία και στη Νικαράγουα για αποδείξεις μιας «επαναστατικής εποχής» ή στις Κορεάτικες και Βιετναμέζικες συγκρούσεις για αποδείξεις μιας «εμπόλεμης εποχής», χωρίς να βλέπουμε τους εθνικιστικής φύσεως¹ περιορισμούς των περιπτώσεων αυτών. Προσπαθούμε να παραδεχτούμε πόσο ασαφή είναι αυτά, σε σχέση με το μεγαλύτερο γεγονός του ευρέως εξαπλωμένου καπιταλισμού, στην επέκταση του οποίου η αγορά έχει εμβαθύνει τη δραστηριότητά της στις πιο προσωπικές πτυχές της

---

1 ΣτΜ: Στο αρχικό κείμενο η φράση διατυπώνεται ως “nationalist limitations”. Πιθανόν η λέξη nationalist να μην εννοεί τον εθνικισμό καθαυτό, αλλά το γεγονός ότι οι περιπτώσεις αυτές έχουν εθνικούς περιορισμούς, ότι περιορίζονται δηλαδή στα συγκεκριμένα εθνικά τους χαρακτηριστικά και δεν μπορούμε να τις χρησιμοποιούμε ως επιχειρήματα δυνατότητας εφαρμογής τους σε άλλες χώρες.

κοινωνικής ζωής και σε σχέση με την εντυπωσιακή σταθερότητα του συστήματος στο σύνολό του και το μούδιασμα της τεχνολογικής εξειδίκευσής του, που έχουν κάνει όλες τις εικόνες των εξεγερσιακών επαναστάσεων να φαίνονται ανούσιες για τα μεγάλα κέντρα του καπιταλισμού.

Ούτε μπορούμε να συνεχίσουμε να χρησιμοποιούμε «προδοσίες», για να εξηγήσουμε τις αποτυχίες των προηγούμενων βλοσυρών γενιών. Ένα τόσο επαναλαμβανόμενο μοτίβο προδοσίας υποδηλώνει μια εσωτερική αδυναμία στην παραδοσιακή σοσιαλιστική «άποψη» του καπιταλισμού και της επανάστασης, που εγείρει περισσότερα ερωτήματα παρά απαντήσεις. Το σοσιαλιστικό πλάνο είναι πράγματι εύθραυστο, εάν η προδοσία μπορεί να συμβεί τόσο εύκολα και αν η «επιτυχία» αποφέρει γραφειοκρατικά χαρακτηριστικά, τόσο συμπιεσμένα και αντιδραστικά, που η ιστορία είναι καλύτερη για τις αποτυχίες της. Η ρωσική επανάσταση ήταν μία καταστροφή, της οποίας η σκιά έριξε ολόκληρο τον αιώνα στο σκοτάδι, και ζει στα όνειρά μας περισσότερο ως εφιάλτης παρά ως όραμα ελπίδας.

Οι απαντήσεις δεν θα βρεθούν στην αταραξία και την ηττοπάθεια. Δεν είναι ηττοπαθές να αναγνωρίσουμε ότι οι *προσδοκίες* μας ήταν άλογες και οι αναλύσεις που τις έθρεψαν εξίσου λανθασμένες. Ούτε ο συμβιβασμός είναι πιθανός, αν ο καπιταλισμός παραμείνει παράλογος στον πυρήνα του. Πάντα ήταν έτσι (παρά τα επιχειρήματα του Marx για τον «προοδευτικό ρόλο» του), και πάντα στεκόταν αντίθετος σε συνθήκες πιθανής ελευθεριακής και οικολογικής ισορροπίας. Αλλά, πριν δούμε αυτήν την πιθανότητα και μια παρόμοια πρακτική που αναπτύχθηκε από τις προσπάθειες να το συνειδητοποιήσουμε, πρώτα πρέπει να εξαλείψουμε την ιδεολογική ομίχλη που επισκιάζει τη σκέψη μας. Αυτή η ομίχλη προέρχεται από μία συγκυρία δυνάμεων, που έχει υποτιμηθεί σοβαρά από ριζοσπάστες για περισσότερο από έναν αιώνα, και από μία εσφαλμένη ερμηνεία γεγονότων που καλύπτουν τους τελευταίους τέσσερις αιώνες.

Οι Αποτυχίες των Κλασσικών Αναλύσεων

Είτε επιλέξει κάποιος να χαρακτηρίσει τον καπιταλισμό «προοδευτικό» και «μόνιμα επαναστατικό», για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Marx, είτε ένα «ιστορικά αναγκαίο κακό», για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Bakunin σχετικά με το κράτος, το γεγονός παραμένει, ότι ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος άνοιξε μία εντελώς νέα εποχή στη ριζοσπαστική κοινωνική θεωρία. Η φοβερή αιματοχυσία του πολέμου έθεσε σοβαρές προκλήσεις στην πληθωρική πίστη στην πρόοδο, η οποία τον προηγούμενο αιώνα συνδέθηκε με το νέο κοινωνικό σύστημα. Την ίδια στιγμή, οι επαναστατικές ανατροπές της περιόδου 1917-1923 αναζωπύρωσαν νέες ελπίδες για την επικείμενη πιθανότητα μίας ορθολογιστικής κοινωνίας - του σοσιαλισμού και της ανθρώπινης χειραφέτησης. Η καθολικότητα και ο ανθρωπισμός του σοσιαλιστικού προτάγματος, όπως είχε διαμορφωθεί εκείνη την εποχή, δεν έχουν καμία αντιστοιχία με τη δική μας εποχή. Είχε συμφωνηθεί ξεκάθαρα, ότι ο καπιταλισμός είχε πάψει να αποτελεί κάτι «προοδευτικό» ή «ιστορικά αναγκαίο» ανεξάρτητα από το αν θεωρούνταν «κακός» ή όχι. Εφόσον είχε μία αύξουσα τάση χαρακτηριζόμενη από δραματικές εξελίξεις στην τεχνολογία και την απομυθοποίηση όλων των παραδοσιακών ανθρώπινων δεσμών, και μεταξύ της ανθρωπότητας και της φύσης, αναμφισβήτητα δεν είχε εισέλθει σε μία «φάση παρακμής» που θα μπορούσε να εγγυηθεί την αυτοεξαφάνισή του.

Το σοσιαλιστικό σχέδιο ήταν πολύ συγκεκριμένο για την αλλαγή στον κύκλο της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Στην «περίοδο ακμής» του, ο καπιταλισμός είχε πιθανώς καθορίσει τις τεχνικές προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό. Φαινόταν ότι προσπαθούσε να προωθήσει το διεθνισμό, εξωραϊζοντας όλους τους ανθρώπινους δεσμούς και εμπειρίες, κάνοντας γιγαντιαία βήματα στην πολιτιστική και πολιτική ανάπτυξη, προεκτείνοντας την ανθρώπινη παραγωγικότητα και τις ανάγκες, εξορθολογίζοντας την εμπειρία όπως και την παραγωγή – και, πάνω από όλα, δημιουργώντας μία ειδική τάξη, το προλεταριάτο, του οποίου τα συμφέροντα και τα προβλήματα το οδήγησαν αβίαστα προς την κατάργηση του μισθολογικού συστήματος, του καπιταλισμού και της ταξικής κοινωνίας επίσης. Ακόμα κι αν ήταν λογικό να

υποθέσουμε ότι χωρίς ταξική συνείδηση, το προλεταριάτο δε θα μπορούσε πια να γίνει «ηγεμονική τάξη» από την πιο ειρηνική αγροτιά, οι σοσιαλιστές θεωρητικοί τόνισαν τα «αντικειμενικά γεγονότα» - και κατά την άποψη του Lenin, ένα κόμμα συνειδητοποιημένων επαναστατών- θα παρείχε τον αυτόστοχασμό που θα μπορούσε να κάνει δυνατή μία επιτυχημένη προλεταριακή επανάσταση.

Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου παρείχε πειστικές αποδείξεις της αποτυχίας αυτής της παγιωμένης ανάλυσης. Για σχεδόν δέκα χρόνια πριν από τον πόλεμο, ο παγκόσμιος καπιταλισμός είχε φτάσει σε μία πρωτοφανή περίοδο στασιμότητας και παρακμής. Η οικονομία είχε παγώσει μέσα στις κρίσεις, γεγονός που φάνηκε να είναι χρόνιο και δυσεπίλυτο. Το βιοτικό επίπεδο, η εργασιακή απασχόληση, οι ελπίδες για ανάκαμψη και η πίστη στη νομιμότητα του κοινωνικού συστήματος είχαν φτάσει σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με την εποχή πριν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά την οικονομική κατάρρευση του 1929, το προλεταριάτο αναδύθηκε σχεδόν εκρηκτικά ως κοινωνική δύναμη. Αν και σε μεγάλο βαθμό αμυντικές, οι εξεγέρσεις των εργατών με επικεφαλής σοσιαλιστές φούντωσαν στην Αυστρία και στην Ισπανία (1934), γενικές απεργίες σάρωσαν τη Γαλλία, σημαδεμένες από την αύξηση των κόκκινων σημαιών στα εργοστάσια (1935), η κατοχή βιομηχανιών και οι μαχητικοί αγώνες με την αστυνομία στις Η.Π.Α., δημιούργησαν την ψευδαίσθηση μιας σχεδόν εξεγερσιακής κρίσης, που ενισχύθηκε από την αγροτική αναταραχή, όπου ένοπλοι αγρότες έκλεισαν πλειστηριασμούς και παρεμπόδισαν την κυκλοφορία προϊόντων κατά τη διάρκεια της απεργίας των αγροτών με οδοφράγματα. Παρά τις εμφανείς αποτυχίες, το κίνημα αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί καθοριστικό στην περίπτωση των απατηλών επιτυχιών: η εκλογή του Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία και την Ισπανία, η αναγνώριση των βιομηχανικών συνδικάτων στις Η.Π.Α., και, τέλος, τα βραχύβια επιτεύγματα της Ισπανικής Επανάστασης το 1936-1937, που καθόρισαν ένα άνευ προηγουμένου παράδειγμα της αυτοδιαχείρισης των εργαζομένων και των αγροτών. Σπανίως ένα αντάρτικο μαζικό κίνημα πετύχαινε μια τέτοια συνεχή επιμονή και αγωνιστικότητα.

Πράγματι, ο φασισμός δε φαινόταν μόνο σαν μια έκφραση της γενικής κρίσης στην καπιταλιστική κοινωνική τάξη που καλούνταν για μια σθεναρή επιβολή του ολοκληρωτικού ελέγχου, αλλά, επίσης, σαν μια αμυντική αντίδραση από μια παραδοσιακή αστική τάξη σε ένα αναπτυσσόμενο και ολοένα πιο απειλητικό εργατικό κίνημα, του οποίου η μαχητικότητα εμφανίστηκε στο μεταίχμιο μιας ολοκληρωτικής κοινωνικής επανάστασης.

Ο καπιταλισμός στη δεκαετία του 1930, εμφανίστηκε επίσης ως ένα «ιστορικό υλιστικό» χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός κοινωνικού συστήματος που είχε επιβιώσει για περισσότερο από ότι η νομιμότητά του. Η δεκαετία δεν ήταν μόνο στάσιμη οικονομικά και κατεστραμμένη από ταξικές συγκρούσεις, αλλά ήταν και τεχνολογικά στάσιμη. Κρίνοντας από τη βιβλιογραφία της εποχής, θα μπορούσε να γίνει μια πειστική υπόθεση για την αντίληψη του Μαρξ ότι «οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις» είχαν «έρθει σε σύγκρουση με τις υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής». Η τεχνολογία δεσμευόταν από απόλυτους εταιρικούς και μονοπωλιακούς περιορισμούς, οι οποίοι απέκλειαν οποιαδήποτε καινοτομία. Ο καπιταλισμός, όπως φαινόταν, δεν μπορούσε πλέον να εκτελέσει την «ιστορικά ανατεθειμένη» λειτουργία της προώθησης των «υλικών προϋποθέσεων» για την ελευθερία, φαινόταν στην ουσία να εμποδίζει την ανάπτυξή τους. Μία σοσιαλιστική επανάσταση ήταν αναγκαία, προφανώς, για να φέρει την κοινωνία πίσω στην ιστορία, δηλαδή, να αποκαταστήσει τη δυναμική της τεχνολογικής προόδου, που η αστική κοινωνική τάξη δεν μπορούσε πλέον να διατηρήσει.

Τελικά, το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου θεωρήθηκε ως το αποκορύφωμα της «χρόνιας κρίσης του καπιταλισμού» - στο αποκορύφωμά της και κυριολεκτικά στο πεδίο μάχης για την επίλυση του λεγόμενου «κοινωνικού ζητήματος». Η μαζική αποστασία των ελευθεριακών² αριστερών από τις στρατιωτικές επιδιώξεις των Συμμάχων, δεν επέφερε την απόγνωση στα ήδη συρρικνωμένα ριζοσπαστικά κινήματα της δεκαετίας του 1940. Ο Β'

---

2 ΣτΜ: Ο όρος που χρησιμοποιεί ο Bookchin είναι “leftist liberals”. Το μεταφράζουμε ως ελευθεριακοί αντί φιλελεύθεροι για να αποφύγουμε τη σύγχυση με την έννοια του φιλελεύθερου που πιστεύει στο φιλελευθερισμό ως οικονομικό σύστημα, έννοια που συνήθως αποδίδεται στην αγγλική με τον όρο “liberalist”.

Παγκόσμιος Πόλεμος, όπως υποστηρίχθηκε από τους παραδοσιακούς μαρξιστές, ήταν απλώς η συνέχεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου - μια ιμπεριαλιστική περιπέτεια που θα άνοιγε εκ νέου όλες τις πληγές που οδήγησαν τον προκάτοχό του να καταλήξει σε κοινωνική επανάσταση. Πράγματι, αυτός ο δεύτερος πόλεμος τώρα εμφανίζεται σαν μια πιο βραχύβια σύγκρουση. Οι προλεταριακές μάζες της δεκαετίας του 1940, πιθανώς πιο μορφωμένες από τις εμπειρίες τους από την καπιταλιστική παρακμή κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, τις κοινωνικές συγκρούσεις, τις επαναστάσεις, τις συνήθειες πρακτικές «προδοσιών» και «δολιοφθοράς», όπως χρησιμοποιούνταν από τη σοσιαλδημοκρατία και το σταλινισμό, και μια διευρυμένη έννοια ταξικής αλληλεγγύης και διεθνισμού, θα ενεργούσαν για την κοινωνική αλλαγή με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα από την προηγούμενη γενιά. Λαμβάνοντας υπόψη ένα εύλογο χρονικό διάστημα, τα ιμπεριαλιστικά μπλοκ, που αντιμάχονταν σε αυτήν την παγκόσμια σύγκρουση, θα αποκάλυπταν την «πτώχευσή» τους αλλά και ένα υπόγειο εργατικό κίνημα, ακόμα και στην φασιστική Γερμανία (για κάποιους, ειδικά στη φασιστική Γερμανία), θα συγκέντρωναν τις διάσπαρτες ιδέες του 1917-1918 και σύντομα θα τερμάτιζαν τον πόλεμο με μια κοινωνική επανάσταση.

Είναι δύσκολο να εκφραστεί το πόσο πεισματικά υποστηρίχθηκε αυτό το σενάριο από τη ριζοσπαστική γενιά του μεσοπολέμου. Σχεδόν όλες οι ριζοσπαστικές θεωρίες του αιώνα τροφοδοτήθηκαν μέσα από αυτά τα οράματα για την κοινωνική αλλαγή και την αναλυτική αλληλουχία των προβλέψεων, τις οποίες το επαναστατικό σοσιαλιστικό κίνημα προέβαλε μελλοντικά για το 1940, αλλά και για τον ίδιο τον πόλεμο. Με την ίδια λογική, οι αμφιβολίες σχετικά με την ανάλυση αυτή και τα αποτελέσματά της, επέφεραν αντιδράσεις που ήταν εξίσου εκτεταμένες. Ο Trotsky, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον από τους Μπολσεβίκους, διατήρησε την κλασική οπτική της εποχής, ουσιαστικά, του ίδιου του παραδοσιακού εργατικού κινήματος. Λίγο πριν από το θάνατό του, ο ίδιος υποστήριξε ότι ο πόλεμος επέσπευσε ιδιαίτερα καταναγκαστικές αλλαγές στη ριζοσπαστική παράδοση. Αφού εξέφρασε τη συνήθη τελετουργική εμπιστοσύνη για το παραπάνω

σενάριο και για τη βεβαιότητα του αποτελέσματός του, στράφηκε προς τους υπαινιγμούς ενός εναλλακτικού αποτελέσματος. Αν ο καπιταλισμός έβγαινε άθικτος από τον πόλεμο, προειδοποίησε, το επαναστατικό κίνημα θα έπρεπε να επανεξετάσει τις πιο θεμελιώδεις αρχές του. Η δολοφονία του, το 1940, απέκλεισε την πιθανότητα μιας τέτοιας επανεκτίμησης από τους οπαδούς του. Αλλά, τα λόγια του στοιχειώνουν πεισματικά ολόκληρο το επαναστατικό του εγχείρημα, όπως αυτό αναπτύχθηκε από τις ημέρες των εξεγέρσεων των πρώτων εργατών. Η ψυχρή αντιμετώπιση της αποτυχίας του εγχειρήματος από τον Trotsky, τού επέτρεψε να δει το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως μια δοκιμή της παραδοσιακής μαρξιστικής και λενινιστικής οπτικής ολόκληρης της ιστορίας της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος δεν τέλειωσε νωρίς. Διήρκεσε σχεδόν έξι χρόνια. Δεν έληξε με επαναστάσεις. Οι Γερμανοί εργάτες πάλεψαν μέχρι τις πόρτες του καταφυγίου του Χίτλερ στο Βερολίνο, δίχως κάποια σημαντική ανταρσία. Απέχοντας πολύ από το να παρουσιάσει κάποιο αποδεικτικό στοιχείο ταξικής αλληλεγγύης και διεθνισμού, ο πόλεμος διεξήχθη σε μεγάλο βαθμό με εθνικιστικούς όρους και ιδανικά που αποπνέουν τον «πατριωτισμό» του 18^{ου} αιώνα, ο οποίος συχνά έχει τις ρίζες του σε ένα άγριο αλυτρωτισμό, ακόμη και ρατσισμό, χωρίς τους ορθολογιστικούς και ουτοπικούς κανόνες του Διαφωτισμού.

Αυτό που είναι ακόμη πιο αξιοσημείωτο: ο καπιταλισμός βγήκε από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σε *ισχυρότερη* θέση από ό,τι σε προηγούμενες γενιές. Παρά το γεγονός ότι ο πόλεμος κατασπάραξε μεταξύ 40 και 60 εκατομμύρια ζωές, το κοινωνικό σύστημα που υπέστη αυτό το πρωτοφανές τίμημα δεν αμφισβητήθηκε ποτέ σοβαρά. Με εξαίρεση τη Ρωσία και την Ισπανία, τις χώρες των οποίων το «προλεταριάτο» σε μεγάλο βαθμό αποτελούνταν από τους αγρότες, ο σοσιαλισμός και ο αναρχισμός είχαν αποτύχει να προσανατολίσουν το ευρωπαϊκό προλεταριάτο προς την κοινωνική επανάσταση. Στα 50 χρόνια που ακολούθησαν την τελευταία κοινωνική έκρηξη των εργατών, δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι η μακρόχρονη εμπειρία

του προλεταριακού σοσιαλισμού έχει ενθαρρύνει κάποια πρόοδο προς την ανθρώπινη ελευθερία. Πράγματι, στο όνομα του σοσιαλισμού, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα σήμερα κυβερνούν μια τεράστια μερίδα του κόσμου με μια σκληρότητα που είναι τόσο ζοφερή όσο εκείνη των προκατόχων τους.

Η τεχνολογική καινοτομία, με τη σειρά της, απέκτησε μια δυναμική που έχει συντρίψει κάθε περιορισμό - ηθικό, καθώς και οικονομικό - που η κοινωνία θα μπορούσε να εγείρει ενάντια στην ανύψωσή της για επικράτηση στον ανθρώπινο νού. Το να κατηγορεί κανείς το σάπισμα των υλικών συνθηκών του σοσιαλισμού, του κομμουνισμού ή του αναρχισμού για να δικαιολογήσει αυτή την καινοτομία, αγγίζει τα όρια του μαύρου χιούμορ. Μια ισχυρή υπόθεση μπορεί να γίνει σήμερα για το Luddism του Adorno στο *Minima Moralia* - πράγματι, ίσως ισχυρότερη από αυτό που εκείνος πρότεινε. Ποτέ στο παρελθόν η τεχνολογική καινοτομία δεν αναδύθηκε τόσο πολύ ως μια δύναμη από μόνη της, ώστε να σταματήσει οποιαδήποτε τάση προς την υλοποίηση της «αληθινής κοινωνίας». Η επιτήδευση του σημερινού σπλιτισμού υποτιμά τους επαναστατικούς τρόπους κοινωνικής αλλαγής σαν να είναι ρομαντισμός, ενώ οι ελπίδες για την ηγεμονία του προλεταριάτου είναι κάτι περισσότερο από απλή νοσταλγία. Αλλά, αυτό που σήμερα στοιχειώνει τον προλεταριακό σοσιαλισμό ακόμη περισσότερο και από την κατάληξη του οδοφράγματος σε τίποτε άλλο παρά ένα σύμβολο, είναι η αριθμητική μείωση του ίδιου του βιομηχανικού προλεταριάτου - η αλλαγή στην ίδιο το *χαρακτήρα* αυτού που κάποτε ονομαζόταν μισθωτή εργασία. Αυτό το προλεταριάτο έρχεται τώρα αντιμέτωπο σχεδόν με την εξαφάνισή του από την κοινωνία της τεχνολογίας, μια πραγματικότητα που είναι ίσως πιο πειστική μαρτυρία για τον αρχαϊκό χαρακτήρα του κλασικού σοσιαλισμού και του αναρχοσυνδικαλισμού, από το μύθο ότι η τάξη αυτή θα διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στην κοινωνική αλλαγή. Οι ημέρες που η τεχνολογία θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια δύναμη για την προώθηση του σοσιαλισμού, έχουν περάσει εδώ και καιρό. Η τεχνολογική καινοτομία έχει διαμορφώσει μια δική της υπόσταση και μπορεί να προβληθεί όχι μόνο ως μέσο οικονομικής και πολιτικής ρύθμισης, αλλά ως αιτιώδης παράγοντας της οικολογικής κατάρρευσης. Διαμορφώνει μια ιστορία

που μπορεί να γραφτεί αυτόνομα κατά ένα μεγάλο μέρος: ως το ιστορικό μιας χιονοστιβάδας συσκευών που κάνουν τους πολίτες αδύναμους, που συνθλίβουν την ατομική έκφραση, και κατακλύζουν την προσωπική δημιουργικότητα. Ο καπιταλισμός έχει σαφώς σταθεροποιηθεί, αν υποθεθεί ότι ήταν ανέκαθεν ασταθής. Και το έχει πετύχει με την επικράτηση του εαυτού του ως ένα κοινωνικό δεδομένο, το οποίο είναι τώρα αδιαμφισβήτητο, όπως ήταν η φεουδαρχία το 12^ο αιώνα. Δηλαδή, ο καπιταλισμός απολαμβάνει τώρα μια ψυχολογική εγκυρότητα που καθιστά τις λειτουργίες του τόσο απαλλαγμένες από επικρίσεις, ουσιαστικά συνειδητές, όσο οι λειτουργίες του αυτόνομου νευρικού συστήματος. Η αποτυχία της κλασικής ανάλυσης είναι τόσο ολοκληρωτική και εξίσου ανησυχητική, διότι έπαιξε επίσης πολύ σημαντικό ρόλο στη νομιμοποίηση του καπιταλισμού με τη δική της ερμηνεία για τις ρίζες και την εξέλιξή του.

Η Αποτυχία της Κλασικής Ιστοριογραφίας

Η συνεισφορά της κλασικής ανάλυσης στη νομιμοποίηση του καπιταλισμού είναι πιο εμφανής στον τρόπο με τον οποίο ο σοσιαλισμός αντιλαμβάνεται τις θεσμικές μορφές του πρόσφατου καπιταλισμού. Υπάρχει μια ενοχλητική ομοιότητα ανάμεσα στο συγκεντρωτισμό του καπιταλιστικού κράτους και στους κλασικούς σοσιαλιστικούς στόχους. Αυτό παραπέμπει στο ίδιο το Κεφάλαιο του Marx, που παρά την εξαιρετική του ανάλυση για το εμπόρευμα, προβάλλει την καπιταλιστική ανάπτυξη σε μία φάση, η οποία είναι τόσο παρόμοια με την αντίληψη του συγγραφέα για το σοσιαλισμό, που η εργασία παύει να θεωρείται *αυθεντικά* κριτική, υπό την έννοια του να παρέχει ένα σημείο εκκίνησης για την κοινωνική απελευθέρωση. Από την άλλη, η εργασία εισέρχεται σε μία άγνωστη ανάμιξη με την ανάπτυξη του καπιταλισμού προς την ακόμη πιο άγνωστη «ωρίμανσή» της. Δεν είναι τόσο η ανάλυση του Marx που παίρνει υπό τον έλεγχό της το εμπόρευμα, αλλά μάλλον το εμπόρευμα που παίρνει υπό την κατοχή του την ανάλυση του Marx και την κουβαλά περίτεχνα σε υπονοούμενα βασίλεια, που ο ίδιος ποτέ δε θα μπορούσε να προσδοκά ή να θεωρεί επιθυμητά.

Αλλά η πραγματική αποτυχία του «ιστορικού υλισμού» είναι πολύ πιο βαθιά. Η «ταξική ανάλυση» του Marx, μια ακόμη ενεργή διάσταση του θεωρητικού έργου του, εγείρει προβλήματα που δεν έχουν αντιμετωπιστεί ικανοποιητικά από τους περισσότερους ακόλουθούς του. Η «ταξική ανάλυσή» του, είναι δομημένη γύρω από τη θεμελιώδη αντίληψη, ότι η «κυριαρχία της φύσης» δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την «κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο», μια κρυφή πλευρά της φύσης, της οποίας οι πρακτικές συνέπειες έχουν διαμορφώσει ριζικά την κλασική παράδοση.

Οι τάξεις, σύμφωνα με τις σημαντικότερες κοινωνικές απόψεις του Marx, ήταν απαραίτητες για το διαχωρισμό της ανθρωπότητας από την «αγριότητα», για να την εντάξουν στην ιστορία και να διαμορφώσουν τις υλικές προϋποθέσεις για την απελευθέρωση - απελευθέρωση όχι μόνο από την κυριαρχία του ανθρώπου από τον άνθρωπο, αλλά και από την κυριαρχία της φύσης που κάνει την ανθρώπινη κυριαρχία «ιστορικά αναγκαία». Μέσα σε αυτήν την περίπλοκη διαλεκτική, ο κλασικός σοσιαλισμός παρέμεινε τυφλός μπροστά στα προβλήματα της οικολογίας και του φύλου, τα οποία συνδέονται όχι μόνο με την εμφάνιση των τάξεων και την εκμετάλλευση, αλλά έχουν τις ρίζες τους ακόμη πιο βαθιά στην ανάδειξη της ιεραρχίας και κυριαρχίας. Ως εκ τούτου, οι προσπάθειες διαμόρφωσης σοσιαλιστικής οικολογίας και φεμινισμού, για να συμβαδίζουν με τα κοινωνικά κινήματα της εποχής μας, τείνουν να είναι απλά τεχνάσματα. Αν και οι σεκταριστικοί σοσιαλιστές επικρίνουν αυτά τα κινήματα για έλλειψη ταξικής ανάλυσης, εμάς ακόμη μας βομβαρδίζουν με τα αποφθέγματα του Marx για την οικολογία και τις γυναίκες, που φτάνουν στα όρια του γραφικού. Η ταξική ανάλυση του Marx αντανακλά πράγματι μια πολύ βικτοριανή, αστική, αγοραστική έννοια της φύσης σαν ένα βασίλειο της κυριαρχίας, της τυφλότητας, του ανταγωνισμού και των περιορισμένων πόρων που κάποτε όριζε κάθε σημαντικό τομέα εκείνης της εποχής, από την οικονομία μέχρι την ψυχολογία. Η πιο σύγχρονη οικολογική εικόνα της φύσης, ειδικά των οικοσυστημάτων, ως αντιιεραρχικά, αυτο-σχηματισμένα, αμοιβαία και γόνιμα, έχει ξεφύγει από τη μαρξιστική

προοπτική, με αποτέλεσμα οι Αμερικάνοι σοσιαλιστές σήμερα να είναι πιο άνετοι με την δημοσιογραφία του Andre Gorz, σύμφωνα με τον οποίο τα «οικολογικά» προβλήματα προκύπτουν λόγω της «πτώσης του δείκτη του κέρδους» από ό,τι λόγω των διεισδυτικών έργων της οικοφιλοσοφίας που προηγήθηκαν του έργου του «*Οικολογία και Πολιτική*».

Το πρόβλημα αυτό ξεκινάει πολύ πιο νωρίς από ό,τι οι έννοιες του 19^{ου} αιώνα που επιβάρυναν την κλασική σοσιαλιστική ανάλυση. Ούτε και μπορεί να θεωρηθεί απλώς ως το αποτέλεσμα ενός συνονθυλεύματος που ανανέωσε το Μαρξισμό με έννοιες που είναι ξένες στις βασικές ιδέες του. Αντίθετα, αυτό που είναι πιο σχετικό εδώ, είναι η αταξία της «ταξικής ανάλυσης» του Marx, η οποία έχει προκαλέσει τη δημιουργία μιας νέας ερμηνείας της καπιταλιστικής ανάπτυξης και η πολιτική έπρεπε να την αντιμετωπίσει. Είμαστε υποχρεωμένοι να ρωτήσουμε, αν η ριζοσπαστική θεωρία εξυπηρετείται καλά από μια εικόνα της κοινωνικής ανάπτυξης που βασίζεται κατά κύριο λόγο στα αντικρουόμενα οικονομικά συμφέροντα που θέτουν ως βάση την κυριότητα ή τον έλεγχο της ιδιοκτησίας. Ως εναλλακτική λύση σε αυτό, θα μπορούσαμε να εξετάσουμε το ενδεχόμενο ότι ο ίδιος ο καπιταλισμός αποτελεί εξαίρεση σε μια πιο ευρεία κοινωνική ανάπτυξη, με βάση την κοινωνική θέση και τους τρόπους με τους οποίους η διαδικασία της κοινωνικοποίησης και η κοινωνία στο σύνολό της καθορίζουν τη θέση του ατόμου στην ανθρώπινη κοινότητα και διατηρούν τη θέση του ατόμου σε αυτή.

Έχει αποκαλύψει, πράγματι, ο καπιταλισμός το υλιστικό προσωπικό συμφέρον που έχει προφανώς οδηγήσει την κοινωνία κάτω από τη μάσκα της ιδεολογίας για χιλιάδες χρόνια, όπως ισχυρίζεται ο Marx, ή μήπως έχει *δημιουργήσει* το συμφέρον αυτό για μια ουσιαστικά διαφορετική κοινωνική εξαίρεση που αντικατέστησε τους διακανονισμούς της κοινωνικής θέσης με τις τάξεις; Όπως παρατηρεί ο Karl Polanyi, ο άνθρωπος «δεν ενεργεί ώστε να διασφαλίσει το ατομικό του συμφέρον στην κατοχή των υλικών αγαθών. Ενεργεί έτσι ώστε να διασφαλίσει την κοινωνική του θέση, τις κοινωνικές του απαιτήσεις, τα κοινωνικά του περιουσιακά στοιχεία». Έτσι, ο πυρήνας για την

κοινωνική ανάλυση, είναι ο πρωταρχικός κοινωνικός δεσμός, για τον οποίο οι οικονομικές σχέσεις είναι απλώς ένα ιδιαίτερα μεταβλητό μέσο παρά μια «βάση» για την κοινωνική αλληλεπίδραση. Για να πάμε παραπέρα από την παρατήρηση του Polanyi, μπορούμε να δούμε ότι ο κοινωνικός του δεσμός μπορεί να ακολουθεί είτε ένα ελευθεριακό μονοπάτι είτε ένα αυταρχικό. Πράγματι, από τότε που οι πρώτες κοινωνίες ισονομίας άρχισαν να καταρρέουν, το ελευθεριακό μονοπάτι, συνυφασμένο με το αυταρχικό, αναδύεται σε περιόδους κοινωνικής αναταραχής και, ύστερα, βυθίζεται, σε εποχές κοινωνικής σταθερότητας.

Η αντίληψη ότι η προ-καπιταλιστική κοινωνία ήταν κυρίως μια κοινωνία των κανόνων, όχι απλώς των τάξεων, δεν είναι νέα, αλλά οι επιπτώσεις της καθώς και οι βάσεις της δεν έχουν ακόμη διερευνηθεί πλήρως. Η κοινότητα κάποιου και ο χώρος που καταλαμβάνει σε αυτήν, είναι ένα από τα πιο *ανθρώπινα* χαρακτηριστικά που διαθέτουμε. Είναι επίσης ο τρόπος με τον οποίο εμείς οι ίδιοι τοποθετούμε τους εαυτούς μας σε όλη μας τη ζωή, ο τρόπος με τον οποίο προβάλλεται η οικογενειακή φροντίδα πέρα από την οικογένεια και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ανθρώπινων σχέσεων. Έτσι, σχεδόν όλες οι προ-καπιταλιστικές κοινωνίες προέβαλαν την οικογένεια και τη συγγένεια στην κοινωνική ζωή. Παρά την ανάπτυξη μιας καθαρά νομικής αντίληψης της πολιτεϊότητας και μίας ορθολογικής έννοιας της πολιτικής, η γενεαλογία διατήρησε τεράστια σημασία στις κοσμικές κοινότητες. Οι μοναρχίες αντιμετώπιζαν τα εδάφη που βρίσκονται υπό τον έλεγχό τους περισσότερο ως πατρικές κληρονομίες, παρά ως έθνη ή πολιτισμούς και λόγω αυτών των βιοκοινωνικών κανόνων, οι άνθρωποι «μετέβαλαν» τις οικονομικές τους ζωές σε *κοινωνικούς κανόνες*, και όχι σύμφωνα με τους οικονομικούς παράγοντες που θα τους είχαν δομήσει σε τάξεις.

Πρέπει να κρατήσουμε στο μυαλό ξεκάθαρη τη διάκριση ανάμεσα σε μια κοινωνία των κανόνων και μια κοινωνία των τάξεων, διότι έχει σημαντικές πολιτικές και πρακτικές επιπτώσεις. Μια ταξική ανάλυση που βασίζεται αποκλειστικά σε οικονομικά συμφέροντα παραπλανά την ιστορία και

κατευθύνει λανθασμένα τις πρακτικές. Οι κοινωνικές στρεβλώσεις και παλινδρομήσεις δεν μπορούν πλέον να εξηγηθούν μόνο από τις σχέσεις ιδιοκτησίας, ούτε μπορούν να διορθωθούν από τα κοινωνικο-οικονομικά μέτρα και μόνο, όπως η κρατικοποίηση, η κολεκτιβοποίηση, ή η «δημοκρατία στους χώρους εργασίας». Αυτό που ανατινάζει όλες αυτές τις προσφερόμενες λύσεις για τη σπιλωμένη φύση της σύγχρονης κοινωνίας είναι η πρησμένη κληρονομιά των σχέσεων ηγεσίας και υπακοής - με μια λέξη, η ιεραρχία ως το πιο βασικό υπόστρωμα όλων των ταξικών σχέσεων.

Για να αναπτυχθεί πληρέστερα η αντίθεση μεταξύ των κοινωνιών των της κοινωνικής θέσης και των ταξικών κοινωνιών, είναι απαραίτητο να απορρίψουμε εντελώς την ιδέα ότι ο καπιταλισμός, ως κοινωνία των τάξεων θα μπορούσε να προκύψει οργανικά μέσα από τη «μήτρα» της φεουδαρχίας, μιας κοινωνίας των κανόνων. Η μοναδικότητα του καπιταλισμού πρέπει να εξεταστεί υπό το φως που η παραδοσιακή κοινωνία στο σύνολό της - προσανατολιζόμενη γύρω από την οικογένεια και την κοινωνική θέση - ρίχνει σε αυτόν. Κανένας προ-καπιταλιστικός κόσμος δεν ήταν έτοιμος να αντιμετωπίσει την τρομερή κοινωνική και πολιτιστική ανευθυνότητα που θα ανέτρεφε μια ανεξέλεγκτη οικονομία της αγοράς. Δε χρειάζεται κανείς να δεχθεί τα κανόνια του *laissez-faire* για να αναγνωρίσει ότι μια αγορά, που στερείται όλων των ηθικών, πολιτιστικών και θεσμικών φραγμών, θα είχε τρομοκρατήσει τους ανθρώπους ακόμη και στον εμπορικό κόσμο της Αναγέννησης, με μικρές διαφορές στα πρότυπα για το εμπόριο. Η συνταύτιση της αγοράς με τον καπιταλισμό, στην πραγματικότητα, προκύπτει μόνο από μια εξαιρετικά αληθοφανή αναθεώρηση του ιστορικού γεγονότος. Οι αγορές υπήρξαν επί χρόνια σε πολλές διαφορετικές μορφές, αλλά ήταν προσεκτικά ενταγμένες σε μεγαλύτερες, πιο απαιτητικές και κοινωνικά πιο νόμιμες κοινότητες, που δομούσαν τη ζωή με κανόνες, ιδιαίτερα συνδεδεμένους με δεσμούς συγγένειας και δεξιοτεχνίας. Αυτά τα στοιχεία του πρώιμου φυλετισμού και της κοινωνίας του χωριού ποτέ δεν εξαφανίστηκαν εντελώς από το προ-καπιταλιστικό κόσμο. Ήταν ακριβώς ο καπιταλισμός, η ανεξέλεγκτη αγορά, που έγινε κοινωνία, ή, ακριβέστερα, που άρχισε να τρώει

την κοινωνία σαν καρκίνος, μια κακοήθεια που απειλούσε την ίδια την ύπαρξη του κοινωνικού δεσμού. Μόλις τον 20^ο αιώνα, κυρίως στη μετά-το-Β΄ Παγκόσμιο-πόλεμο Αμερική, ο καπιταλισμός αναδύθηκε από τη θέση του ως κυρίαρχη δύναμη στην κοινωνία, για να γίνει ένα υποκατάστατο της κοινωνίας, διαβρώνοντας όλους τους οικογενειακούς και συγγενικούς δεσμούς - και περιορίζοντας τον πληθυσμό στο σύνολό του, σε αγοραστές και πωλητές σε μια παγκόσμια, συνεχώς διευρυνόμενη αγορά.

Ο καπιταλισμός, *ένα λανθάνον σύστημα* στο ευρύτερο πλαίσιο των προ-καπιταλιστικών κοινωνικών συστημάτων, ουσιαστικά εμφανίζεται στο κόσμο σε μια περίοδο σαρωτικής κοινωνικής παρακμής. Το φεουδαρχικό σύστημα των κανόνων, το οποίο διατηρούταν από τις απολυταρχικές μοναρχίες της Ευρώπης, φαινομενικά είχε ισχύ αλλά στην πραγματικότητα είχε περιέλθει σε μία πλήρη παρακμή. Μέχρι το 18^ο αιώνα, η Ευρώπη ήταν σε ένα κοινωνικό κενό εντός του οποίου ο καπιταλισμός μπορούσε να αναπτυχθεί και να ανθίσει, μια περίοδος στην οποία υπήρξε μια γενική διάβρωση όλων των ηθών, εκ των οποίων τουλάχιστον οι παραδόσεις εμπόδισαν την ανάπτυξη και εξουσία των ίδιων των κοινωνικών στρωμάτων. Ο καπιταλισμός άρχισε να εμφανίζεται ως η κυρίαρχη οικονομία που τρεφόταν με τα αποσυντιθέμενα πτώματα όλων των παραδοσιακών κοινωνιών κοινωνικού στάτους. Υπέκυψε στις διαστροφές μιας παρακμιακής αριστοκρατίας, στη σπατάλη μιας κακοήθους αυλής, στις ενδοτικές απαιτήσεις των *νεόπλουτων* και πλούτισε με τη δυστυχία των εγκαταλελειμμένων μαζών - αγρότες, εργάτες, άνδρες του τάγματος και λούμπεν προλεταριάτο- που η φεουδαρχία τους είχε κάνει στην άκρη για να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους με την παρακμή του συστήματος προστασίας και του παραδοσιακού του πλέγματος δικαιωμάτων και καθηκόντων. Οι καλοί «δημότες» της παρακμάζουσας φεουδαρχίας και της εποχής της απολυταρχίας - η λεγόμενη «εκκολαπτόμενη μπουρζουαζία» - δεν ήταν λιγότερο προσδιορισμένοι από την κοινωνική θέση ούτε, αργότερα, λιγότερο βασιλόφρονες απ' ό,τι οι «τάξεις» στις οποίες υποτίθεται εναντιώνονταν και τις αντικαθιστούσαν. Δεν υπάρχει τίποτα που να

αποδεικνύει ότι αυτή η εκκολαπτόμενη μπουρζουαζία ήταν καπιταλιστική με οποιοδήποτε τρόπο, πέρα από την επιθυμία τους να συγκεντρώσουν κεφάλαιο προσβλέποντας σε αγορά τίτλων που θα τους έκανε μέρος της αριστοκρατίας ή θα συνεισέφερε στο να αποκτήσουν γη, πράγμα που θα επικύρωνε την αριστοκρατική κοινωνική τους θέση.

Ούτε υπάρχουν αρκετά στοιχεία για το ότι η εκκολαπτόμενη μπουρζουαζία είχε πολιτικές φιλοδοξίες που «ιστορικά» τους αντέταξε ενάντια στις παραδοσιακές δομές κοινωνικού στάτους του *παλαιού καθεστώτος*. Μάλλον ισχύει το αντίθετο: η εχθρικότητά τους στρεφόταν κυρίως ενάντια στην αλαζονεία της αριστοκρατίας, ενάντια στην αποκλειστικότητά της, όχι τόσο ενάντια στην αρχή της απόδοσης τίτλων ευγενίας και της ολιγαρχίας καθεαυτών. Και ούτε εμφάνισε η μπουρζουαζία ρεπουμπλικανικές και πόσο μάλλον δημοκρατικές διαθέσεις. Η αποστροφή τους προς τις μάζες ήταν πράγματι άγρια και πολύ περισσότερο από εκείνη της αριστοκρατίας, η οποία συχνά περιελάμβανε μορφωμένους αστούς που είχαν μία αίσθηση ενοχής για τον πλούτο και τα προνόμιά τους. Η Αγγλία και όχι η Αμερική, ήταν το πολιτικό ιδεώδες της γαλλικής μπουρζουαζίας - μια συνταγματική μοναρχία δομημένη γύρω από μία συνεργατική αριστοκρατία, ενωμένη με μια κοινωνικά κινητή εμπορική και βιομηχανική μεσαία τάξη. Ο ρεπουμπλικανισμός θεωρήθηκε παγκοσμίως, ήδη από το Διαφωτισμό, ως η πόρτα στην πολιτική άδεια και η δημοκρατία ήταν απλά ισοδύναμη με την «αναρχία», μία λέξη που στιγμάτισε το λεξιλόγιο των επαναστατών πολιτικών τη δεκαετία του 1790.

Η εμφάνιση των ριζοσπαστικών ιστορικών στο Παρίσι, κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης, κάνει δύσκολη την ερμηνεία της επανάστασης με μία σαφή αντίληψη. Το Παρίσι ήταν το διοικητικό κέντρο της μοναρχίας και η αστική παιδική χαρά της γαλλικής αριστοκρατίας, μια πόλη που έτρεφε τα ακμάζοντα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, που υπέθαλπε το δικαστήριο και που παραχωρούσε στις οικογενειακές επιχειρήσεις την παραγωγή αγαθών πολυτελείας. Τα αληθινά κέντρα της γαλλικής αστικής ζωής, ιδιαίτερα στον τομέα της κλωστοϋφαντουργίας, γύρω από την οποία η βιομηχανική

επανάσταση επρόκειτο να αναπτυχθεί, ήταν πόλεις όπως η Λυόν και η Αμιένη, οι οποίες, μαζί με τα εμπορικά κέντρα όπως το Μπορντό και μεγάλα λιμάνια όπως η Μασσαλία και η Τουλόν, αντανakλούσαν με μεγαλύτερη ακρίβεια το πνεύμα της αστικής τάξης της επαναστατικής περιόδου απ' ό,τι το Παρίσι, που ήταν ο μαγνήτης για τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία της διανοήσης και όπου τα άθλια καταλύματα και οι σάπιες φτωχογειτονιές ήταν κατειλημμένες από μία τεράστια μικροαστική τάξη, η οποία αποτελούταν από επαγγελματίες, καταστηματάρχες, εκδότες, τεχνίτες και μία κοινωνικά άμορφη μάζα εργατών και λούμπεν προλεταριάτου, τους γνωστούς «Αβράκωτους».

Όλες αυτές οι πόλεις ήταν αντι-Ιακωβινικές και συχνά βασιλοφρονούσες. Η καταστολή των «Αβράκωτων» στη Λυόν, το Μάιο του 1793, ήταν το έργο, σύμφωνα με το Lefebvre, της «μπουρζουαζίας που εξακολουθούσε να είναι φιλοβασιλική» καθώς και των ανταρτών του παλιού συστήματος από άλλα στρώματα του πληθυσμού. «Η Αμιένη ποτέ δεν έγινε εντελώς ρεπουμπλικανική», σημειώνει η Lynn Hart στο βιβλίο της σχετικά με την πολιτική κουλτούρα της επανάστασης. Στην πραγματικότητα, μόλις το 1799, πέντε χρόνια μετά τους αντεπαναστατικούς Θερμοδιριανούς που είχαν σκοτώσει το Ροβεσπιέρο και τους Ιακωβίνους, η πόλη δοκιμάστηκε από ταραχές που ήταν κατά της επιστράτευσης και αντηχούσαν συνθήματα όπως «Κάτω οι Ιακωβίνοι! Ζήτω ο βασιλιάς! Ζήτω ο Louis XVIII!». Ακόμα και η απαθής αστική τάξη των Θερμοδιριανών ένωσε ντροπή στην Αμιένη. Τα λιμάνια των Γιρονδίνων και οι εμπορικές πόλεις της Μασσαλίας και της Τουλόν κατέστειλαν τους Ιακωβίνους (σε καμιά περίπτωση δεν ήταν η πιο ριζοσπαστική φράξια στην επανάσταση) με το ίδιο σθένος που το Παρίσι κατέστειλε τους Γιρονδίνους. Πράγματι, η Τουλόν είχε γίνει πολύ βασιλοφρονούσα ως το 1793, όταν η ίδια η πόλη παραδόθηκε στους Άγγλους, αντί να υποταχθεί στην αρχή του επαναστατικού Παρισιού.

Η εικόνα της γαλλικής ή, επιπρόσθετα, της αγγλικής ή αμερικάνικης επανάστασης ως «αστικής» είναι μια απλοποιημένη εφαρμογή των σημερινών ιδεολογικών προκαταλήψεων στο παρελθόν.**[1]** Δε θα βοηθήσει το

να επισημάνουμε απλώς ότι η αστική τάξη επωφελήθηκε μακροπρόθεσμα από αυτές τις επαναστάσεις. Αυτό μας λέει πολύ λίγα για τις δυνάμεις, τα κίνητρα, και τα ιδανικά της επαναστατικής εποχής - μιας εποχής που που εγκαινιάστηκε από τους Άγγλους Πουριτανούς το 1640 και βρήκε το τέλος της από τους Ισπανούς αναρχοσυνδικαλιστές το 1930. Οι Άγγλοι μικροκτηματίες, οι Αμερικανοί αγρότες, και κυρίως, οι Γάλλοι χωρικοί ήταν οι άμεσοι επωφελούμενοι αυτών των επαναστάσεων, στον ίδιο βαθμό με την πρώιμη αστική τάξη. Αναμφίβολα, η αστική τάξη έγινε τελικά ο μεγαλύτερος επωφελούμενος των επαναστάσεων, αλλά η πλήρης υπεροχή ήρθε πολύ άνισα με την πάροδο του χρόνου και σε μια πολύ μπερδεμένη μορφή. Το «Επανάσταση του 1800» του Jefferson, ήταν σε μεγάλο βαθμό μια πολιτική νίκη των ΗΠΑ για τα αγροτικά στρώματα: τα συμφέροντα της αμερικανικής αστικής τάξης ήταν πιο άμεσα συνδεδεμένα με το αυτοαποκαλούμενο «Ομοσπονδιακό Κόμμα» του Hamilton, παρά με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα του Jefferson, και την πολιτική εξουσία στην Αμερική όπως και στην Αγγλία - την κατείχε η ανώτερη τάξη, ενίοτε σε άμεση σύγκρουση με τους χρηματοδότες, τους εμπόρους και βιομηχάνους, οι οποίοι δεν είχαν αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο της δημοκρατίας μέχρι και την εποχή της Ανασυγκρότησης. Το να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Hunt, λέγοντας ότι η Γαλλική Επανάσταση έβαλε τους αστούς στην πολιτική σέλα, επειδή «οι κύριοι επαναστάτες... ήταν είτε έμποροι με κεφάλαιο, επαγγελματίες με δεξιότητες, τεχνίτες με τα δικά τους καταστήματα, ή πιο σπάνια αγρότες με γη», είναι σαν να κάνουμε κατάχρηση της λέξης «αστός» - για να χρησιμοποιήσουμε ουσιαστικά τη λέξη περισσότερο με τη φεουδαρχική έννοια ως δημότες, παρά με την σύγχρονη έννοια ως καπιταλιστές. Αυτό το είδος της «αστικής τάξης» δεν ήταν σε καμία περίπτωση μία σταθερή τάξη αλλά περισσότερο ένα *ποτ πουρί* διαφορετικών στρωμάτων που ενοποιήθηκε περισσότερο από αυτό που δεν ήταν - συγκεκριμένα από ευγενείς και ιερείς, παρά από αυτό που φαινόταν να είναι. Ήταν η Τρίτη Τάξη. Το να προσθέσουμε, όπως και ο Hunt, ότι ήταν «αντι-φεουδαρχικοί, αντι-αριστοκρατικοί, και αντι-απολυταρχικοί», εγείρει το ζήτημα από τι συνιστά μια αυθεντική αστική τάξη. Προφανώς, όχι οι βιομήχανοι της Αμιένης και οι έμποροι της Τουλόν - αν ο Hunt έχει δίκιο. Πόσο

μάλλον οι παριζιάνοι Θερμιδοριανοί, οι οποίοι παρέδωσαν πρόθυμα το γαλλικό κράτος στο Ναπολέοντα, ο οποίος, σύμφωνα με το Lefebvre, συμφιλιώθηκε με την εκκλησία, έδωσε χάρη στους μετανάστες και πήρε στην υπηρεσία του όλους αυτούς - τους αριστοκράτες, την μπουρζουαζία, τους βασιλικούς και τους ρεπουμπλικάνους- που ήταν πρόθυμοι να τον στηρίξουν.

Το γεγονός είναι, ότι η ριζοσπαστικοί θεωρητικοί αποφάσισαν να ορίσουν τις επαναστάσεις του Διαφωτισμού ως αστικές και να αντιμετωπίσουν το μοναρχικό απολυταρχισμό ως προετοιμασία για την εμφάνιση του προκαθορισμένου καπιταλισμού. Η Perry Anderson, επρόκειτο να αντιμετωπίσει τον απολυταρχισμό ως ένα κυρίως φεουδαρχικό φαινόμενο για να υποστηρίξει μία πολύ αβάσιμη θεωρία των σταδίων της ιστορίας. Αυτή είναι τελεολογία με εκδίκηση, μια τελεολογία που αρνείται κάθε αυθορμητισμό της ιστορίας, κρεμώντας τη στο σταυρό της σκληρής και κατακερματισμένης αναγκαιότητας. Αυτή η ιστορία, που μπορεί να έχει νόημα και κατεύθυνση, εκχυδαΐζεται στο όνομα του ιστορικού δικαίου της φύσης που λειτουργεί στις ανθρώπινες υποθέσεις, με τη δικαιολογία ότι αντιπροσωπεύει τη λειτουργία της στις κοινωνικά κατασκευασμένες εικόνες της φύσης. Ο καπιταλισμός, στην πραγματικότητα, παύει να είναι ένα αποτέλεσμα μιας κοινωνικής διαδικασίας και μετατρέπεται στην ουσία της. Το γεγονός ότι ο καπιταλισμός είναι το πιο *ακοινωνικό* και κακόηθες σύστημα που έχει εμφανιστεί στην ανθρώπινη εμπειρία, είναι σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα της φθοράς στην ιστορία και όχι ένα προϊόν της επεξεργασίας της παγκόσμιας ιστορίας. Πρόκειται για μια «κοινωνική τάξη» που ευδοκίμει καρκινικά πάνω στα πτώματα των παραδοσιακών κοινωνιών. Σήμερα, η αλληλεπίδραση μεταξύ των παραδοσιακών καπιταλιστικών κέντρων και του μη καπιταλιστικού κόσμου διαφέρει σημαντικά από τις προηγούμενες περιόδους, όταν η επαφή μεταξύ των δύο ήταν πιο δίκαιη. Όπως ένα μεταστατικό κύτταρο, το εμπόρευμα έχει κάνει τη δουλειά του και οι πόρτες των παραδοσιακών κοινωνιών έχουν ανοίξει διάπλατα για απεριόριστη εκμετάλλευση.

Αυτή η μακρά συζήτηση των λεγόμενων αστικών επαναστάσεων, της καπιταλιστικής ανάπτυξης, και της διάκρισης μεταξύ των κοινωνιών κοινωνικού στάτους και των ταξικών κοινωνιών, έχει καθοδηγηθεί όχι από κάποια αφηρημένη ανησυχία για την ιστορική καταγραφή, αλλά από σαφώς πολιτικούς λόγους. Θεωρώντας τις αγγλικές, τις αμερικανικές και τις γαλλικές επαναστάσεις ως «αστικές», είναι πολύ βλαβερό πολιτικά, με αποτέλεσμα να προκύπτει μία εξαιρετικά *οικονομιστική* διερεύνηση της επαναστατικής εποχής. Ο George Rude έχει τόσο στενά συνδεδεμένες τις διακυμάνσεις της τιμής του ψωμιού με τη συμπεριφορά του πλήθους κατά τη Γαλλική Επανάσταση, που οι «Αβράκωτοι» αναδείχθηκαν περισσότερο ως στομάχια παρά ως ζωτικής σημασίας πολιτικά ενδιαφερόμενοι άνθρωποι. Η καλοπροαίρετη θεωρία του Charles Beard της Αμερικανικής Επανάστασης, είναι τόσο προκατειλημμένη από μια ενασχόληση με το ταξικό συμφέρον, που η διορατική διόρθωση των καθαρά ιδεολογικών ιστορικών αφηγήσεων υποφέρει σε μεγάλο βαθμό από ένα αργό οικονομικό ντετερμινισμό. Τέτοιες ταλαντεύσεις του εκκρεμούς μπορεί να είναι απαραίτητες για να διορθωθούν οι υπερβολές των δύο εξηγήσεων - ο έναστρος ιδεαλισμός στο ένα άκρο και η ωμή ιδιοτέλεια στο άλλο - αλλά έχουν πάει πολύ μακριά. Αυτοί οι άνδρες, όπως ο Άγγλος Leveller, ο John Lilburne, ή ο Αμερικανός ριζοσπαστικός μικροκτηματίας, Dan Shays, ασχολήθηκαν με μεγαλύτερα κοινωνικά ζητήματα απ' ό,τι το κόστος του ψωμιού ή οι κατασχέσεις του αγροκτήματος που τείνουν να χαθούν σε ένα συνονθύλευμα στατιστικών στοιχείων, με στόχο να αποδείξουν την υπεροχή των υλικών συμφερόντων πάνω από τα ιδεολογικά και τα πολιτικά. Η «*Επανάσταση του Shay*» του David P. Szatmar επισημαίνει, ότι ο Shay και οι μικροκτηματίες που τον ακολουθούσαν στην εξέγερση το 1787, τάχθηκαν ενάντια στις νεοσύστατες ΗΠΑ για να διατηρήσουν έναν πολυσύνθετο *τρόπο ζωής* και όχι μόνο για να φοβίσουν τους εμπόρους της Βοστώνης που απείλούσαν να τους κατασχέσουν τη γη.

Η κακή πλευρά της ριζοσπαστικής ιστοριογραφίας έχει διερευνηθεί επανειλημμένα. Εάν η ιστορία χρησιμοποιεί την ανθρωπότητα για να εκπληρώσει δικούς της σκοπούς, τότε το να υποφέρει από σκληρότητα και ο

δεσποτισμό μπορεί να δικαιολογηθεί στο όνομα της προόδου και τελικά στο όνομα της ελευθερίας. Η ιδεολογία, η ηθική, ο πολιτισμός - και φυσικά, οι ηγέτες - κινητοποιούνται για να δράσουν πέρα από τη δική τους αντίληψη των γεγονότων, σύμφωνα με το «Η πανουργία του Λόγου» του Hegel. Ο Lenin, υπερεντάσσοντας το κόμμα και την πολιτική συνείδησή του στην «αντικειμενική» κίνηση της ιστορίας - μια ιστορία που έχει προνοητικότητα, νομιμότητα και δικό της στόχο - δεν αρνήθηκε αυτήν τη Χεγκελιανή αντίληψη του Πνεύματος στην ιστορία. Απλώς, γραφειοκρατικοποίησε το Πνεύμα με μια συσκευή των αυτο-χρισμένων επαγγελματιών επαναστατών, που συνειδητά εκτελούσαν τα σχέδια της ιστορίας για το απόλυτο συμφέρον των ανυποψίαστων μαζών. Το αποτέλεσμα αυτής της αυταρχικής λογικής ήταν ο σφετερισμός της Ρωσικής Επανάστασης από ένα κόμμα που δήλωνε ότι εκπροσωπούσε τα αντικειμενικά συμφέροντα του προλεταριάτου, συχνά με την ταυτόχρονη καταπίεση του ίδιου του προλεταριάτου.

Έχουμε πληρώσει για αυτό τον «υλισμό», καταπνίγοντας κάθε ηθική και ανθρωπιστική διάσταση στην ιστορία. Έχουμε λογαριάσει στατιστικά για την οικονομική ανάπτυξη και την παραγωγικότητα στις «σοσιαλιστικές κοινωνίες» σε αντιπαράθεση με τα στατιστικά στοιχεία για τις μαζικές δολοφονίες και τη δημιουργία ολόκληρων πληθυσμών εργατών-σκλάβων, για να βγάλουμε την τελική ετυμηγορία μας για την «επιτυχία» ή την «αποτυχία» αυτών των φαινομενικά «σοσιαλιστικών» ιδρυμάτων. Η ελευθερία δεν παίζει κανένα ρόλο σε αυτή την καταμέτρηση. Περισσότερο από οποιαδήποτε σύγχρονη ιδεολογία, εκτός από το φασισμό, ο σοσιαλισμός έχει ανταλλάξει την ελευθερία με την «επιμεριστική δικαιοσύνη» - μια ανταλλαγή που έχει δηλητηριάσει την ίδια την εικόνα οτιδήποτε ανθρώπινου, μετατρέποντας την ίδια την κοινωνία σε μια απλή μηχανή για την κατάκτηση της φύσης. Το πιο ανησυχητικό σήμερα είναι η ερμηνεία και οι πολιτικές που απορρέουν από αυτό το καταστροφικό όραμα της ιστορίας. Αν οι αγγλικές, αμερικανικές και γαλλικές επαναστάσεις δεν είναι αστικές επαναστάσεις, τότε τι είναι; Αν η κλασική επαναστατική εποχή έχει έρθει στο τέλος, τι είδους πολιτική θα ακολουθήσει; Τέλος, αν το προλεταριάτο δεν είναι μια επαναστατική τάξη,

ποιο είναι το «ιστορικό υποκείμενο» που θα μετατρέψει μια ιεραρχική και εκμεταλλευτική κοινωνία σε μία κοινωνία που θα είναι ισότιμη, αταξική, και δωρεάν;

Προς μία Νέα Ριζοσπαστική Ατζέντα

Ο καπιταλισμός, παρά τις αντίθετες απόψεις του Marx, είναι ένα σύστημα *μόνιμα* αντεπαναστατικό. Όντως, διέσωσε και προώθησε το ανθρώπινο πνεύμα της συνεργασίας που υπήρχε στις περισσότερες δεσποτικές κοινωνίες και στις τοπικές κοινότητες του παρελθόντος: σε καμία, όμως, στιγμή η αίσθηση φιλανθρωπίας δεν εκτείνεται πέρα από μια ωφελιμιστική χειραγώγηση των μαζών. Λίγα από τα υλικά του οφέλη, τις τεχνικές προόδους ή τον πλούτο, χρησιμοποιήθηκαν για να βελτιώσουν την ανθρώπινη κατάσταση. Ο καπιταλισμός ήταν μια μάστιγα για την κοινωνία από τη στιγμή που άρχισε να ανέρχεται. Σχεδόν κάθε προσπάθεια για να σταματήσει η ανάπτυξη του καπιταλισμού στην αρχή ήταν πιο προοδευτική από τον προοδευτικό ρόλο του αστικού τρόπου παραγωγής. Οι Λουδίτες³ ήταν ουσιαστικά σωστοί. Δεν ήταν αντιδραστικοί, όταν προσπάθησαν να σταματήσουν την άπληστη πρόοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης. Έτσι ήταν και οι Κριτικοί- Ουτοπικοί σοσιαλιστές και κομμουνιστές, οι Πруντονικοί και οι Φουριερίστες στους οποίους ο Marx και ο Engels συσώρευσαν την περιφρόνησή τους στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Ακόμη και οι Άγγλοι ευγενείς που έγραψαν το νόμο του Speenham το 1795 είχαν δίκιο, παρ' όλο που αυτο-εξυπηρετούσε τα κίνητρά τους, όταν προσπάθησαν να εμποδίσουν την αγροτιά να περάσει από το σύστημα χονδρικής πώλησης στο σύστημα της μισθωτής εργασίας. Και οι Ρώσοι λαϊκιστές είχαν δίκιο, όταν προσπάθησαν να σώσουν το χωριό, ειδικά τα χαρακτηριστικά αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας από τα βάσανα της καπιταλιστικής βιομηχανοποίησης.

---

3 ΣτΜ: Οι Λουδίτες (αγγλικά: Luddites) ήταν εργαζόμενοι στη βιομηχανία του μαλλιού και του βαμβακιού, που εξεγέρθηκαν το 1811 στην Αγγλία, ενάντια στην έλευση των μηχανών και των δυσμενών αλλαγών που θα επέφεραν, αυτές και το σύστημα αγοράς που θα δημιουργούνταν, στις ζώες των εργατών. (The National Archives: "Power, Politics & Protest: Luddites", URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/politics/g3/>, [03/03/2015])

Η λίστα είναι ατελείωτη. Μεγάλο μέρος της, αποτελείται από την κρυμμένη ελευθεριακή τάση στην ιστορία, που προσπάθησε να δώσει μια εναλλακτική λύση στο νόμο του Speenham, καθώς και στο σύστημα της μισθωτής εργασίας, στην κοπιαστική χειρωνακτική εργασία, καθώς και στην ψυχοφθόρα εργασία στο εργοστάσιο, στη στενότητα αντίληψης, καθώς και στο σύστημα της παγκόσμιας αγοράς. Το να σκέφτεται κανείς ότι η σημερινή αστική μιζέρια είναι η μόνη εναλλακτική λύση στην αγροτική φτώχεια, είναι σαν να πέφτει σε μια παγίδα που παραλύει τόσο πολύ τη δημιουργική σκέψη και πρακτική της ριζοσπαστικής θεωρίας, που δεν μπορεί πλέον να διακρίνει το τι είναι, από το τι θα μπορούσε να είναι. Όντως, υπήρξαν κινήματα που εναντιώνονταν στις κοινωνίες κύρους όπως και στις ταξικές κοινωνίες, στη φεουδαρχία όπως και στον καπιταλισμό, στην τεχνολογική στασιμότητα όπως και στην ανόητη τεχνολογική καινοτομία. Τον 20^ο αιώνα, θεωρεί κανείς τη Ρωσία και την Ισπανία, τους λαϊκιστές και τους αναρχικούς, ως εντυπωσιακά παραδείγματα κοινωνικών κινήματων υψηλής ηθικής, που προσπάθησαν να παρακάμψουν την καπιταλιστική ανάπτυξη, χωρίς να συναινέσουν στα καταπιεστικά χαρακτηριστικά των αυταρχικών και φεουδαρχικών κοινωνιών. Ο «τρίτος δρόμος» που προσέφεραν αυτά τα κινήματα απλά κατεστάλη – όχι μόνο από το κράτος (Σταλινικό και φασιστικό), αλλά και από τους ίδιους τους ριζοσπαστικούς ιστορικούς, των οποίων η ιστορία της Αριστεράς ήταν πολλές φορές ιδιαίτερα επιλεκτική και μεροληπτική προς τον συμβατικό σοσιαλισμό της εποχής μας.

Σε κάθε περίπτωση, αυτό τουλάχιστον είναι ξεκάθαρο: Πρέπει να αναγνωρίσουμε τη μόνιμη, οπισθοδρομική φύση του *από το ίδιο του το ξεκίνημα*. Πρέπει να τον δούμε ως ένα σαπροφитικό σύστημα, που είναι εκ των πραγμάτων αντικοινωνικό, και να το αναγνωρίσουμε ως ένα μηχανισμό που θα πεθάνει από μόνος του, όπως ακριβώς ένας καρκίνος που καταστρέφει τον ξενιστή του. Πρέπει να καταλάβουμε ότι η οικονομική ερμηνεία της ιστορίας και της κοινωνίας είναι η επέκταση του αστικού πνεύματος στην ολότητα της ανθρώπινης κατάστασης. Ο καπιταλισμός δε θα παρακάμψει. Είτε θα καταστρέψει την κοινωνία όπως τη γνωρίσαμε, και πιθανόν μεγάλο

μέρος της βιόσφαιρας μαζί με αυτή, είτε θα διαβρωθεί, θα αποδυναμωθεί και θα σκαφτεί από τις ελευθεριακές παραδόσεις. Θα ήταν δύσκολο να εξηγήσουμε γιατί ο «Τέταρτος Κόσμος» έχει δείξει τόσο μεγάλη αντίσταση στις «ευλογίες» της βιομηχανοποίησης, εκτός αν επικαλεστούμε τη δύναμη των δυνατών παραδόσεων, των εδραιωμένων τρόπων ζωής, των βαθιά ριζωμένων αξιών, πεποιθήσεων και εθίμων. Θα ήταν δύσκολο να εξηγήσουμε γιατί οι προλετάριοι- αγρότες της Βαρκελώνης έκαψαν λεφτά και περιφρόνησαν κάθε δέλεαρ χλιδής, αφού πήραν την πόλη στα χέρια τους, δίχως να επικαλεστούν την ηθική δύναμη των ελευθεριακών τους πεποιθήσεων - μια ευαισθησία που συνήθως υπήρχε για να αντιτίθεται έντονα στην πραγματιστική νοοτροπία των αρχηγών τους.

Η μόνη επαναστατική περίοδος στην οποία μπορούμε να βασίσουμε την οποιοδήποτε περίπτωση ενός μέλλοντος ριζοσπαστικής αλλαγής, είναι εκείνη που αφήσαμε πίσω. Κανένας κύκλος σοσιαλιστικής ή αναρχικής επανάστασης δε θα ακολουθήσει τον αποκαλούμενο κύκλο της «μπουρζουαζίας» που ξεκίνησε πριν περίπου τρεις αιώνες. Το οπλοστάσιο των καιρών μας έχει αναπτυχθεί μέχρι στιγμής πέρα από τα κλασικά εξεγερσιακά μοντέλα με τα οποία η παραδοσιακή ριζοσπαστική θεωρία έχει εμμονή, με αποτέλεσμα να κάνει αδιανόητη την επανεμφάνιση μιας άλλης Ισπανίας ή Ρωσίας. Πράγματι, καμία δημιουργική συζήτηση για ριζοσπαστική πολιτική δεν μπορεί καν να αρχίσει αν δεν αναγνωρίσουμε την αλλαγή που έχει εισάγει αυτό το απλό τεχνικό γεγονός στην «τέχνη της εξέγερσης» - για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Trotsky.

Κατά τον ίδιο τρόπο, ο μοναδικός μεσάζων στον οποίο μπορούμε να βασίσουμε ένα μέλλον ριζοσπαστικής αλλαγής, αναδύεται από τη συγχώνευση παραδοσιακών ομάδων με τη δημόσια σφαίρα, μία πολιτική σώματος⁴, μία κοινότητα διαποτισμένη με την αίσθηση της πολιτιστικής και πνευματικής συνέχειας και ανανέωσης. Αυτή η κοινότητα, όμως, απαρτίζεται

---

4 ΣτΜ: Η φράση πολιτική σώματος, είναι απόδοση της μεταφοράς “body politic”, που χρησιμοποιεί ο Bookchin, για να περιγράψει ένα κράτος που λαμβάνεται ως μια συλλογική οντότητα, παραλληλιζόμενο με το ανθρώπινο σώμα.

μόνο στη μονίμως παρούσα φάση μιας μονίμως δυναμικής προσπάθειας δημόσιας και προσωπικής διεκδίκησης που παράγει μια έντονη αίσθηση ταυτότητας. Με αυτόν τον τρόπο, η κολεκτιβοποίηση ενώνεται με την ατομικότητα για να παράξει ολοκληρωμένους ανθρώπους σε μια ολοκληρωμένη κοινωνία. Η άμεση δράση προϋποθέτει τη μορφή της άμεσης δημοκρατίας: οι συμμετοχικές μορφές της ελευθερίας που βασίζονται στις συνελεύσεις πρόσωπο με πρόσωπο, τη διαδοχική ανάθεση των δημοσίων καθηκόντων, και, όπου είναι δυνατόν, τη συναίνεση.

Μια τέτοια κοινότητα πρέπει να υποθέτει πως η αλληλεγγύη είναι σημαντικότερη από το κύρος και τα ταξικά συμφέροντα, που ο τρόπος ζωής της μπορεί να απορροφήσει τα φυγόκεντρα συμφέροντα που διαχωρίζουν τον έναν άνθρωπο από τον άλλον, που οι κοινές ηθικές αξίες να μεταδίδουν τη συναίσθηση, τη συνείδηση και τη συμπόνια που χρειάζεται για να ξεπεράσει το αίσθημα της ατομικής ταυτότητας που διακινδυνεύει να εκφυλιστεί σε εγωισμό και την προκατάληψη με προσωπικές ανησυχίες που είναι τόσο χαρακτηριστικές με τη σύγχρονη θεραπευτική εποχή. Κανένα προλεταριάτο δεν έχει ταιριάξει ποτέ με τις προδιαγραφές της κοινωνικής και πολιτικής ορθότητας ως ταξικού φαινομένου. Πράγματι, η τάξη είναι τόσο αδιάρρηκτα συνδεδεμένη με συμφέρον, που αποκλείει τη δυνατότητα να εκφραστούν ευρέως οι ανθρώπινες ανησυχίες. Επομένως, δεν υπήρξε ποτέ καμία πιθανότητα για το προλεταριάτο, ειδικά το κληρονομικό που είχε μια μακρά ταξική παράδοση ξοπίσω του, να μιλήσει ποτέ για το γενικό συμφέρον της κοινωνίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι το άτομο, που, σύμφωνα με τη ριζοσπαστική ιστοριογραφία, συγχωνεύεται τόσο εύκολα σε μία ταξική ύπαρξη, τείνει να συμπεριφέρεται με μεγαλύτερη αξιοπρέπεια από ό,τι η μάζα. Η άρνηση του ρόλου του ατόμου στην ιστορία, έχει αποφέρει την κακή συνέπεια της άρνησης της ηθικής ακεραιότητας του προσώπου, σε αντίθεση με το ρόλο που ανατέθηκε στις μάζες ως δυνάμεις στην ιστορία και την κατάρρευση της μόνης πανοπλίας που έχουν οι άνθρωποι ενάντια στα εξευτελιστικά αποτελέσματα του «πολιτισμού» - προσωπικές ηθικές αξίες, απλή εθυμοτυπία, ψυχολογική μοναδικότητα, και ανθρώπινη οικειότητα για

φροντίδα και κατανόηση, που μπορούν να αντικαταστήσουν τις τερατώδεις υπερβολές, με προσωπική, από μέρα σε μέρα αντίσταση και απονομιμοποίηση.

Αυτό μας επαναφέρει στο τι δεν ήταν αστικό στις αποκαλούμενες αστικές επαναστάσεις - η ουτοπική διάσταση της ανθρώπινης ελευθερίας, ισότητας, και αδελφότητας που πανικόβαλε την αληθινή μπουρζουαζία στις αριστοκρατικές συνωμοσίες του Hamilton στην Αμερική και, τελικά, στη διάλυση της δημοκρατίας για ένα Ναπολεόντειο αυταρχικό καθεστώς στη Γαλλία. Οι Αμερικανοί αγρότες και οι Παριζιάνοι *αβράκωτοι* δεν εξεγέρθηκαν ενάντια στους εξουσιαστές τους γιατί ενδιαφέρονταν για να απελευθερώσουν το εμπόριο και να προάγουν τη συσσώρευση κεφαλαίου. Εξεγέρθηκαν για να υπερασπιστούν τη δική τους αντίληψη ενός ξεχωριστού ηθικού ιδεώδους: απελευθέρωση από την αυθαίρετη εξουσία, ένας ιδιαίτερα συλλογικός κόσμος, που θα προήγαγε την αλληλεπίδραση μεταξύ των λαών του, την ανθρωπότητα να ασχολείται με τα άτομα ασχέτως του κύρους και του πλούτου τους, στην ουσία, μία επιστροφή στη νομοθεσία του εμπορίου (όπως αποδείχτηκε από τις απαιτήσεις των *αβράκωτων* για αγορανομικούς ελέγχους και στην πίστη του Shay στο δικαίωμα των γεωργών στη γη ανεξαρτήτως νόμιμων κληροδοτημάτων). Σύμφωνα με τα πρότυπα του ιστορικού υλισμού, ήταν συντηρητικοί που πίστευαν σε μια ηθική οικονομία και προσπαθούσαν να διατηρήσουν τα παραδοσιακά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις όπως τα ερμήνευαν αυτοί. Το να εξεγερθούν σήμαινε στην κυριολεξία να επαναφέρουν τις αρχαίες ελευθερίες, τους συλλογικούς τρόπους ζωής, και τις ευθύνες. Δεδομένου ότι αυτές οι επαναστάσεις ξεπέρασαν αναπόφευκτα τους θεσμούς της αγγλικής συνταγματικότητας, δεν ήταν περισσότερο αστικές από ό,τι ήταν προλεταριακή η επανάσταση των Μπολσεβίκων. Ήταν πρωταρχικά ρεπουμπλικανικές και δημοκρατικές επαναστάσεις που επιβλήθηκαν στην μπουρζουαζία - μια τάξη που αντιστάθηκε ενεργά στα ελευθεριακά τους χαρακτηριστικά. Η μπουρζουαζία δεν έκανε αυτές τις επαναστάσεις. Τις φορτώθηκε πριν δύο αιώνες.

Η ένταση μεταξύ της επαναστατικής παράδοσης, στην οποία ακόμα και η μπουρζουαζία πρέπει να υποβάλλει τα σέβη της, και στην εταιρική πραγματικότητα που έρχεται σε αντίθεση με αυτή (ενν. την επαναστατική παράδοση), αποτελεί το μεγαλύτερο δυνατό εμπόδιο στην απεριόριστη κυριαρχία του κεφαλαίου. Όπως η *Συνέλευση των Τάξεων* έφραξε το δρόμο στη Γαλλική μοναρχία το 1789, η μπουρζουαζία κουβαλά την κληρονομιά των απαρχών της στους ώμους της σαν βαρίδιο. Ειδικότερα, αυτή η ξένη κληρονομιά είναι επίσης το μυστικό που δανείζει ηθική νομιμοποίηση στην υπό άλλες συνθήκες άχρωμη και κοινότοπη πραγματικότητα της μπουρζουαζίας. Η αποστροφή των Αμερικανών για το κράτος, η μυθολογία τους για την αυτάρκεια, ο τοπικός έλεγχος και ο ατομικισμός είναι ταυτόχρονα η μεταμφίεση της αστικής πλεονεξίας και η Δαμόκλειος σπάθη που κρέμεται πάνω από τη μπουρζουαζία. Η ταύτιση της οικογένειας με την οικογενειακή φάρμα, της ατομικότητας με την ιδιοκτησία, της αυτοδυναμίας με την αυτοαπασχόληση, της ελευθερίας με τον τοπικό έλεγχο, και της τυραννίας με το κράτος, επιστράτευση, παρακολούθηση και αστυνομική παρέμβαση στην πολιτική - όλα αυτά περιορίζουν την καπιταλιστική ιδιωτική πρωτοβουλία στην Αμερική και είναι τόσο παρακωλυτικά όσο είναι και ιδιοτελή.

Έτσι, μπορεί να δημιουργηθεί ένα ισχυρό επιχείρημα για την ανάγκη να αναγνωριστεί το κρυφό ελευθεριακό περιεχόμενο του Αμερικανικού Ονείρου: η δυνατότητα εκδημοκράτισης της ρεπουμπλικανικής δημοκρατίας⁵ και ριζοσπαστικοποίησης της δημοκρατίας. Σε αυτό εδώ βασίζεται μία ριζοσπαστική ατζέντα, με τις ρίζες της στην ένταση μεταξύ της εταιρικοκρατίας και του ρεπουμπλικανισμού, του συγκεντρωτισμού και της δημοκρατίας, της αστικής κοινωνίας και της ελευθεριακής κοινωνίας, που μπορεί να δημιουργήσουν, από τις αποτυχημένες “προοπτικές” του παρελθόντος, μία νέα ανάγνωση του μέλλοντος. Μία νέα ελευθεριακή πολιτική πρέπει να

---

5 ΣτΜ: Ο Bookchin χρησιμοποιεί τους όρους “republic” και “democracy”, που στα ελληνικά μεταφράζονται και οι δύο ως “δημοκρατία”. Μεταφράζουμε τον όρο republic ως «ρεπουμπλικανική δημοκρατία», καθώς δεν υπάρχει όρος «ρεπούμπλικα» στα ελληνικά, για να τον διαφοροποιήσουμε από τον όρο “democracy”.

αναδυθεί από τα ερείπια της κλασικής Αριστεράς. Η πολιτική με την αυθεντική τη έννοια προϋπέθετε μία πολύ ιδιαίτερη δημόσια σφαίρα - την κοινότητα, είτε αυτή ήταν μια πόλη, μια γειτονιά, ή μια μεγαλούπολη διαρθρωμένη σε γειτονιές - στην οποία οι παθητικοί κάτοικοι θα μπορούσαν να μεταμορφωθούν σε ενεργούς πολίτες χάρη στην άμεση πρόσβαση στους μοχλούς της εξουσίας. Συνεπώς, η πολιτική δεν μπορεί να διαχωριστεί από μια κλίμακα λειτουργικότητας που την προάγει: την κοινότητα. Με την έλλειψη αυτής της κλίμακας λειτουργικότητας, μαραίνεται, ή χειρότερα, μεταλλάσσεται σε κοινοβουλευτισμό και από ανάθεση όλης της εξουσίας σε επαγγελματίες πολιτικούς. Η πολιτική, είναι επινοημένη με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει είτε μέσω του κοινοτισμού, είτε να μην υπάρχει καθόλου.

Ο κοινοτισμός είναι μια πολιτική που δομήθηκε με βάση τη συνέλευση του σώματος των πολιτών, όχι των αντιπροσώπων τους. Συλλογικά και ατομικά, πρέπει να αποκτά την αίσθηση του εαυτού του, της κοινωνικής του προσωπικότητας, της μορφής του. Είναι μια πολιτική που πρέπει, όχι μόνο να εμπλέκει τους πολίτες στη συλλογική διαχείριση, αλλά πρέπει και να τους *μορφώνει* για τη δημόσια ζωή.

Η πολιτική, τοιούτοτρόπως, είναι η *κοινοτικοποίηση* του πυρήνα της κοινότητας, η διαδικασία της δημιουργίας πολιτών, το σχολείο στο οποίο ο χαρακτήρας αναπτύσσεται μαζί με την τέχνη της πολιτεϊότητας. Είναι το μέσο της επέκτασης της *επάρκειας* κάποιου με την απόλυτα ανθρώπινη έννοια του όρου και όχι απλώς με την έννοια της επιδεξιότητας στην απόδοση των υποχρεώσεων.

Η επαναδημιουργία της *πόλεως*⁶ έχει πολλές πτυχές. Αρκεί να πούμε ότι μια οικολογική ευαισθησία τρέφεται από την αλληλεξάρτηση ενός γονιού και ενός παιδιού, των παιδιών μεταξύ τους και με τους ενήλικους, με την παραγωγή εκλαμβανόμενη ως μια συμβιωτική σχέση, όχι ως μια σχέση

---

6 Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τη λέξη "polis", ακριβής μεταφορά, στην αγγλική γλώσσα, της αρχαιοελληνικής λέξης «πόλις», που παραπέμπει στην πόλη- κράτος.

κυριαρχίας, με εργαλεία που κινούνται σύμφωνα με τα πρότυπα της υλικής υπόστασης και των διαφορετικών της δυνατοτήτων, όχι με το να χρησιμοποιούνται αναγκαστικά σε μια “πρώτη ύλη” και να τη διαστρεβλώνουν αδίστακτα καταλήγοντας ως απλά αντικείμενα προς χρήση. Καταληκτικά, μια οικολογική συνείδηση συμπεριλαμβάνει μια πολιτική δημιουργικής πολιτειότητας, που ανοίγει μία νέα σφαίρα για την εκπαίδευση, όπως επίσης και για τη διαχείριση, μία πολιτική αυτοπραγμάτωσης και αλληλεγγύης.

Στην ουσία, η εκδημοκράτηση της ρεπουμπλικανικής δημοκρατίας και η ριζοσπαστικοποίηση της δημοκρατίας είναι δυνατόν να επιτευχθούν μόνο ως ένα κίνημα κοινοτισμού, ενοποιημένο συνομοσπονδιακά σε αντίθεση με το συγκεντρωτικό έθνος- κράτος. Συνεπώς, είτε θα κινηθεί προς μια πιο ριζοσπαστική μορφή ελευθεριακού κοινοτισμού, είτε θα εκφυλιστεί σε μια άλλη μορφή φιλελεύθερου κοινοβουλευτισμού που θα καταλήξει σε μια κυριαρχία της πολιτικής των εταιρειών. Η αντίθεση μεταξύ της πολιτικής και του κοινοβουλευτισμού, μεταξύ της διαχείρισης της πόλεως και της πολιτικής ικανότητας, δεν μπορεί να οριστεί ξεκάθαρα. Σε αυτή τη διαφοροποίηση, ο ρόλος της συνείδησης είναι αποφασιστικός. Η πολιτική αποτελείται τόσο από την επίτευξη της αυτοπάθειας των στόχων και των διεργασιών, όσο και από τις κοινωνικές λειτουργίες που επιτελεί και τις μορφές ελευθερίας που θεσμοθετεί.

Γι’ αυτό το σκοπό, η *πόλις* πρέπει να συγκροτηθεί και η ίδια από μικρότερες μονάδες - ομάδες ανθρώπων για τους οποίους η καλλιέργεια συνείδησης είναι ένα λειτούργημα από μόνο του. Η εκπαίδευση μέσα σε αυτή την ομαδοποίηση είναι και μια προσπάθεια συνειδητοποίησης της αυτοπάθειας που εντάσσεται σε μια αυθεντικά δημιουργική πολιτειότητα και των μέσων που κινητοποιούν τους ανθρώπους να κάνουν μία νέα πράξη. Η αυτοπάθεια δεν μπορεί να διαχωριστεί από την αυτοδιαχείριση, δίχως η ομάδα να καταντήσει απλώς μια πολυκύτταρη ακαδημία στο ένα άκρο ή μια συγγενική ομάδα, στο άλλο. Ο σχηματισμός ενός συλλογικού υποκειμένου που δεν εμποδίζεται από τον απολυταρχικό Μπολσεβικισμό, φτάνει έτσι στη

δημιουργία της υποκειμενικότητας ως μίας συμμετοχικής επιχείρησης. Ουσιαστικά, αυτή η νέα ριζοσπαστική ατζέντα είναι γεμάτη με τόσο νόημα, όσο είναι και το πεδίο ισχύος αλλά και η αντιπαράθεση που δημιουργεί μεταξύ των δύο εξουσιών: του συγκεντρωτικού εταιρικού κράτους και των αποκεντρωμένων κοινοτήτων.

Εάν η διάλυση του κράτους δεν αποτελεί μια επικείμενη πιθανότητα, η δημιουργία μιας *αντιδύναμης* σε αυτό με τη μορφή μιας συνομοσπονδίας ελευθεριακού κοινοτισμού, είναι μια λογική πιθανότητα για κάποια στιγμή στο μέλλον. Σε κάθε περίπτωση, το πρόβλημα της διάκρισης μεταξύ πολιτικής και πολιτικής δεινότητας, η φύση της συμμετοχής κάποιου σε απελευθερωτικά κινήματα, και τελικά ο διαχωρισμός μεταξύ της κοινότητας και του ίδιου του κράτους, όλα εγείρουν προβλήματα που πρέπει να επιλυθούν με την απαραίτητη προσοχή για τη φύση της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Ο καπιταλισμός δεν είναι ένα παρακμάζον πολιτικό σύστημα· είναι ένα εσαεί αναπτυσσόμενο σύστημα που μεγαλώνει πέρα από τη δυνατότητα οποιασδήποτε κοινωνίας να περιορίσει την καταστροφή της και να τα βγάλει πέρα με τις ληστρικές της δραστηριότητες. Αν ο καπιταλισμός δεν καταργηθεί με τον ένα ή με τον άλλον τρόπο, θα εκμηδενίσει την κοινωνική ζωή καθαυτή, ή, τουλάχιστον, θα κάνει μια φοβερή δουλειά στην υποτίμησή αυτής και της βιόσφαιρας πάνω στην οποία βασίζεται η ζωή. Οι επαναστάσεις που χαρακτηρίστηκαν με τόση προχειρότητα ως αστικές, εκείνες δηλαδή οι επαναστάσεις που δημιούργησαν επαρκή κοινωνική αστάθεια για να απομακρύνουν τους παραδοσιακούς φραγμούς της καπιταλιστικής ανάπτυξης, δεν έτυχαν της λατρείας της μπουρζουαζίας. Την φόρτωσαν, περισσότερο, με μια κληρονομιά που αποτελεί τώρα ένα τεράστιο εμπόδιο στην απόλυτη και μη ανεξέλεγκτη κυριαρχία.

Αυτό που γοητεύει τους Αμερικανούς δεν είναι το διακοσμητικό κομμάτι του ονείρου τους, αλλά η αυθεντικά ελευθεριακή του πλευρά. Η ιδεολογία μετρά ακόμα αρκετά στις Η.Π.Α., για να δέσει την ιδιαίτερα βιομηχανοποιημένη και αυξανόμενα συγκεντρωτική κοινωνία στο ζουρλομανδύα μιας ευρέως γεωργικής, ατομικιστικής και ακόμη κάπως

ομοσπονδιακής δομής, με όλες τις παραδόσεις που υποστηρίζουν αυτή τη φαντασίωση. Η κρατικοποιημένη και ακόμα και η κολεκτιβοποιημένη ιδιοκτησία, μπορεί να είναι τόσο επαχθής στους περισσότερους Αμερικανούς, όσο και η εταιρική και μονοπωλιακή ιδιοκτησία. Ο *κοινοτικός έλεγχος* των οικονομικών πόρων, αντιθέτως, είναι πολύ πιο εύκολα αποδεκτός. Η παρούσα απόσυρση του έθνους- κράτους από την ανάμειξη με τα τοπικά ζητήματα, οικονομικά αλλά και πολιτικά, θέτει το ζήτημα του κοινοτικού ελέγχου πιο έντονα από κάθε άλλη φορά στην Αμερικανική ιστορία και η δημόσια αναταραχή που συνοδεύει την ανάπτυξη της κρατικής εξουσίας είναι ένα ζητούμενο σε ένα αυξανόμενα απολυταρχικό κόσμο.

- **[1]**. Ο Perez Zagorin διαψεύδει περιφρονητικά την απεικόνιση του Eric Hobsbawm για την Αγγλική Επανάσταση ως «αστικής επανάστασης», που ήταν αποτέλεσμα μιας χρόνιας κρίσης μέσα στη φεουδαρχία που δημιουργεί τον ιστορικό υλιστικό συσχετισμό της «χρόνιας κρίσης» μέσα στον καπιταλισμό. Το λάθος στην άποψη του Hobsbawm, λέει ο Zagorin, «είναι η απουσία στοιχείων που θα μπορούσαν να αποδείξουν την πραγματικότητα της γενικής κρίσης σύμφωνα με τους όρους που περιγράφονται». Οι λεπτομέρειες της κριτικής του Zagorin παραείναι πολλές για να τις επαναλάβουμε εδώ. Και ούτε είναι δυνατόν να ασχοληθούμε εδώ με το θράσος που έχει ο Hobsbawm, όταν ασχολείται με τα προ-καπιταλιστικά κινήματα, κυρίως τη στυγερή του αντιμετώπιση προς τον Ισπανικό αναρχοσυνδικαλισμό στο *Primitive Rebels*.

[Cf. Perez Zagorin (1982): *Rebels and Rulers, 1500-1660*, Cambridge, Cambridge University Press, και Murray Bookchin (1977): *The Spanish Anarchists*, New York, Harper and Row]